

Лекція з Теми 1 «Загальні положення про договір»

Мета вивчення теми: засвоєння основних понять і категорій договірного права; формування відповідної теоретичної бази та вміння аналізувати законодавчі акти з метою застосувати їх у практичній діяльності; формування і розвиток навичок, необхідних для розв'язання практичних завдань, що виникають в процесі підготовки, укладення та виконання цивільно-правових договорів.

Основні поняття теми: «акцепт», «акцептант», «алеаторний договір», «безоплатний договір», «випадкові умови», «двосторонній договір», «договір на виконання робіт», «договір на користь кредитора», «договір на користь третьої особи», «договір приєднання», «договір про надання послуг», «договір про наміри», «договір про передачу майна у власність», «договір про передачу майна у тимчасове користування», «договір», «договірне право», «додатковий договір», «звичайні умови», «зміст договору», «істотні умови», «консенсуальний договір», «односторонній договір», «оплатний договір», «основний договір», «оферент», «оферта», «попередній договір», «принципи договірного права», «публічний договір», «реальний договір», «строк договору», «фідуціарний договір», «цедент», «цесіонарій», «цесія».

План лекційного заняття:

1. Поняття та види договорів.
2. Зміст договору.
3. Укладення, зміна та розірвання договору.
4. Підстави та наслідки зміни або розірвання договору.

Рекомендовані нормативно-правові акти та література:

Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. (із змінами) № 435–IV. Глави 52–53. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 р. (із змінами) №3425–XII (ст.ст. 54–55, Глави 10, 14). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3425-12#Text>.

Спасибо-Фатєєва І. В. Цивільне право (особлива частина). Курс лекцій : навчальний посібник. Київ : Видавництво «ЕКУС», 2022. 640 с. С. 5–157.

Дзера І. О. Санкції у цивільному праві України: проблеми теорії та судової практики : монографія. Київ : ВД «Дакор», 2022. 540 с. С. 378–427.

1. Поняття та види договорів

Договір є однією з найдавніших правових конструкцій. Застосування договорів протягом тисячоліть пояснюється тим, що вони є досить гнучкою правовою формою, в яку можуть втілюватись різні за характером суспільні відносини. Договір є різновидом юридичних фактів – правочинів, якими є правомірні дії фізичних та юридичних осіб, інших суб'єктів цивільного права, спрямовані на виникнення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків

(ст. 202 ЦК України). Від інших правочинів договір вирізняється тим, що він є дво- або багатостороннім правочином (тобто правочином між двома чи більше особами). На договір поширюються норми, що регулюють правочини (Глава 16 ЦК України). Звичайно слід пам'ятати, що на договори поширюються також норми ЦК України про зобов'язання. Крім цивільно-правових договорів виокремлюються також інші різновиди договорів, зокрема трудовий, адміністративний, міжнародний, корпоративний¹.

Договором є домовленість між двома або більше сторонами, спрямована на встановлення, зміну або припинення прав і обов'язків (ст. 626 ЦК України).

Термін «договір» має такі значення:

- 1) зобов'язання, що виникає із домовленості сторін (наприклад, договір купівлі-продажу, договір оренди тощо);
- 2) документ, письмовий текст, що фіксує домовленість сторін;
- 3) комплексне розуміння – і як домовленість, і як документ, що її фіксує, і як зобов'язання, яке виникає в конкретному випадку.

Правове регулювання договорів полягає у встановленні порядку їх укладення, виконання сторонами взятих на себе зобов'язань, а також відповідальності за невиконання або неналежне виконання таких зобов'язань.

Принципи договірної права:

1. Принцип свободи договору (сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог ЦК України, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості). Відповідно до ст. 6 ЦК України сторони мають право укласти договір, який не передбачений актами цивільного законодавства, але відповідає загальним засадам цивільного законодавства. Сторони мають право врегулювати у договорі, який передбачений актами цивільного законодавства, свої відносини, які не врегульовані цими актами. Сторони в договорі можуть відступити від положень актів цивільного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд. Сторони в договорі не можуть відступити від положень актів цивільного законодавства, якщо в цих актах прямо вказано про це, а також у разі, якщо обов'язковість для сторін положень актів цивільного законодавства випливає з їх змісту або із суті відносин між сторонами.

2. Принцип рівності сторін означає, що сторони не знаходяться у владному підпорядкуванні одна одній, контрагенти цивільно-правових договорів незалежні один від одного незалежно від свого правового статусу (чи є вони фізичними особами, чи юридичними, чи стороною є держава).

3. Еквівалентний характер взаємовідносин між сторонами договору (зазвичай майнове надання однієї сторони компенсується зустрічним рівним наданням з боку іншої сторони).

Співвідношення договору з імперативними і диспозитивними нормами цивільного права: від імперативних норм сторони не мають права відступати, а

¹ Спасибо-Фатєєва І. В. Цивільне право (особлива частина). Курс лекцій : навчальний посібник. Київ : Видавництво «ЕКУС», 2022. 640 с. С. 129.

диспозитивні норми застосовується тільки тоді, коли сторони не виключили їх застосування або не замінили їх правила іншою умовою. При формуванні умов договору за обов'язковістю припису вони повинні враховуватися в наступній черговості:

- імперативні норми;
- умови конкретного договору;
- правила диспозитивної норми (якщо вони не скасовані або не змінені в договорі);
- звичаї ділового обороту (якщо певні відносини не врегульовані ані імперативними, ані договірними, ані диспозитивними положеннями та нормами).

Види договорів. Класифікація договорів має не лише теоретичне, але й важливе практичне значення. Так, виявлення загальних типових ознак договорів й відмінностей між ними полегшує для суб'єктів цивільного права правильний вибір виду договору, забезпечує його відповідність змісту діяльності, що регулюється. Класифікація договорів також сприяє подальшому вдосконаленню й систематизації законодавства, кращому засвоєнню та вивченню договорів як категорії цивільного права.

Класифікація договорів здійснюється за різними підставами (критеріями).

1. За розподілом обов'язків між сторонами (односторонні та двосторонні).

Договір є **одностороннім**, якщо одна сторона бере на себе обов'язок перед другою стороною вчинити певні дії або утриматися від них, а друга сторона наділяється лише правом вимоги, без виникнення зустрічного обов'язку щодо першої сторони (наприклад, договір позики). Договір є **двостороннім**, якщо кореспондуючими правами та обов'язками наділені обидві сторони договору (наприклад, договір купівлі-продажу).

2. За наявністю зустрічного відшкодування (оплатні та безоплатні).

Оплатним є договір, за яким сторона повинна отримати плату або іншу винагороду за виконання своїх обов'язків. **Безоплатним** визнається договір, за яким одна сторона зобов'язується надати що-небудь іншій стороні без отримання від неї винагороди або іншого зустрічного надання. Оплатні договори – це загальне правило, безоплатні – виняток із цього загального правила. Вони існують лише тому, що їх безоплатність прямо передбачена договором, законом або випливає із самої суті договору (наприклад, договір дарування). Разом з тим, існують договори, які в залежності від умов можуть бути як оплатними, так і безоплатними (наприклад, договір зберігання).

3. За моментом виникнення прав та обов'язків за договором (реальні та консенсуальні). За **консенсуальним** договором для виникнення зобов'язання достатньо згоди сторін (іншими словами – достатньо досягти консенсусу), і він вважається укладеним з моменту досягнення цієї згоди (наприклад, договори поставки, підяду, оренди тощо). В **реальних** договорах, крім згоди сторін, необхідно виконати певні дії, наприклад: передати майно, сплатити гроші, і саме з моменту виконання цих дій він вважається укладеним (наприклад, договори перевезення вантажу, позики тощо).

4. Основні та додаткові. Суть цього поділу полягає в тому, що **додаткові договори є залежними від основних**, слідує за ними, і в разі визнання недійсним основного договору, недійсним є і додатковий. Проте визнання недійсним додаткового договору не впливає на дійсність основного договору. Додатковими, зокрема, є всі договори, спрямовані на забезпечення виконання зобов'язань (зокрема договори застави, поруки тощо).

5. За ступенем юридичної завершеності розрізняють договори кінцеві та попередні. Більшість договорів мають закінчений характер, тобто є кінцевими, оскільки безпосередньо з них виникають обов'язки щодо виконання певних робіт, надання послуг, передачі майна тощо. **Попереднім є** договір, сторони якого зобов'язуються протягом певного строку (у певний термін) укласти договір (основний договір) у майбутньому на умовах, встановлених попереднім договором (ст. 635 ЦК України). Тобто, попередній договір є угодою про укладення договору в майбутньому. **Договір про наміри** (протокол про наміри тощо), якщо в ньому немає волевиявлення сторін щодо надання йому сили попереднього договору, не вважається попереднім договором, тобто він не надає можливості застосувати механізм примусового впливу на іншу сторону у випадку ухилення нею від виконання взятих на себе зобов'язань.

6. В залежності від суб'єкта, який набуває права за договором, розрізняють договори на користь кредитора і договори на користь третьої особи. **Договір на користь кредитора** – це звичайний цивільно-правовий договір, заснований на врахуванні інтересів учасників майбутнього зобов'язання. Згідно ст. 636 ЦК України, **договором на користь третьої особи є** договір, в якому боржник зобов'язаний виконати свій обов'язок на користь третьої особи, яка встановлена або не встановлена у договорі. Наприклад, відправник укладає договір перевезення з транспортною організацією на перевезення певного вантажу. Одержувач вантажу за цим договором має певні права щодо приймання вантажу. Виконання договору на користь третьої особи може вимагати як особа, яка уклала договір, так і третя особа, на користь якої передбачено виконання, якщо інше не встановлено договором або законом чи не впливає із суті договору. З моменту прояву третьою особою наміру скористатися своїм правом сторони не можуть розірвати або змінити договір без згоди третьої особи, якщо інше не встановлено договором або законом. Якщо третя особа відмовилася від права, наданого їй на підставі договору, сторона, яка уклала договір на користь третьої особи, може сама скористатися цим правом, якщо інше не впливає із суті договору. Слід розрізняти договори на користь третьої особи і договори, за якими виконання повинне бути вручене третій особі. Наприклад, можна придбати у крамниці кошик квітів і покласти на крамницю обов'язок доставити квіти на адресу, вказану покупцем. У цьому випадку тільки покупцю належать права за договором, третя особа за цим договором прав не має.

7. За правовими наслідками: договори **про передачу майна у власність** чи інше речове право (купівля-продаж, міна, дарування тощо); договори **про передачу майна у тимчасове користування** (найм, лізинг, прокат тощо); договори **про надання послуг** (доручення, комісія, перевезення тощо);

договори на виконання робіт (група підрядних договорів); договори про передачу результатів творчої діяльності (авторські, ліцензійні договори); договори про спільну діяльність тощо.

8. За змістом діяльності всі договори поділяються на майнові та організаційні. **Майнові** договори спрямовані на отримання певного матеріального блага (наприклад, купівля-продаж, оренда, підряд, позика тощо). **Організаційні** договори призначені створювати передумови, передбачати можливість для наступної, як правило, підприємницької діяльності (наприклад, засновницькі договори, попередні договори тощо).

9. В залежності від спрямованості договору на задоволення приватних чи суспільних інтересів, розрізняють **звичайні (приватноправові)** договори і **публічні** договори. Режим публічних договорів є виключенням із загального правила про свободу договорів. **Публічним** є договір, в якому одна сторона-підприємець взяла на себе обов'язок здійснювати продаж товарів, виконання робіт або надання послуг кожному, хто до неї звернеться (роздрібна торгівля, перевезення транспортом загального користування, послуги зв'язку, медичне, готельне, банківське обслуговування тощо). Умови публічного договору встановлюються однаковими для всіх споживачів, крім тих, кому за законом надані відповідні пільги. Актами цивільного законодавства можуть бути встановлені правила, обов'язкові для сторін при укладенні і виконанні публічного договору.

10. З урахуванням значення договору для визначення кола повноправних учасників, розрізняють основні договори та договори приєднання. **Основні договори** є первісною підставою виникнення певних прав та обов'язків у учасників цивільних відносин. **Договором приєднання** визнається договір, умови якого визначені стороною у формулярі або інших стандартних формах і можуть бути прийняті іншою стороною не інакше як шляхом приєднання до запропонованого договору в цілому. Друга сторона не може запропонувати свої умови договору (ст. 634 ЦК України). Сутність договору приєднання знаходить свій вираз у способі його укладання. Одна з сторін пропонує всі умови договору, а інша приймає їх повністю, і тоді договір вважається укладеним, або не приймає хоча б одну з умов договору, і тоді договір не укладається. Іншими словами – «або ти погоджуєшся з усім, що я пропоную, або договору не буде». Юридична практика, особливо у сфері господарської діяльності, досить широко використовує договори приєднання, що й обумовило закріплення такого різновиду договору в ЦК України. Договір приєднання може бути змінений або розірваний на вимогу сторони, яка приєдналася, якщо вона позбавляється прав, які звичайно мала, або якщо договір виключає чи обмежує відповідальність другої сторони за порушення зобов'язання чи містить інші умови, явно обтяжливі для сторони, яка приєдналася. Сторона, яка приєдналася, має довести, що вона, виходячи зі своїх інтересів, не прийняла б цих умов за наявності у неї можливості брати участь у визначенні умов договору. Якщо вимога про зміну або розірвання договору пред'явлена стороною, яка приєдналася до нього у зв'язку зі здійсненням нею підприємницької діяльності,

сторона, що надала договір для приєднання, може відмовити у задоволенні цих вимог, якщо доведе, що сторона, яка приєдналася, знала або могла знати, на яких умовах вона приєдналася до договору.

Отже, важливим є розуміння, що **договір завжди є домовленістю з кимось**, незалежно від того, в якій формі (усній чи письмовій) така домовленість була досягнена. Принцип свободи договору передбачає можливість для сторін укласти договір, який передбачений не лише законодавчими актами, але й підзаконними (виходячи зі змісту поняття «акти цивільного законодавства»). Знання співвідношення договірних та законодавчих норм дозволяє розуміти, які договірні положення будуть діяти, а які можуть бути визнані недійсними. ЦК України не закріплює чітких критеріїв класифікації договірних зобов'язань, натомість закріплює в окремих статтях чи частинах статей певні їх різновиди, знання особливостей яких дозволить ефективно захистити права їх сторін.

2. Зміст договору

Зміст договору становлять умови (пункти), визначені на розсуд сторін і погоджені ними, та умови, які є обов'язковими відповідно до законодавства (ст. 628 ЦК України).

Сторони мають право укласти договір, в якому містяться елементи різних договорів (**змішаний договір**). До відносин сторін у змішаному договорі застосовуються у відповідних частинах положення актів цивільного законодавства про договори, елементи яких містяться у змішаному договорі, якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті змішаного договору.

Зміст договору – це сукупність умов, що визначають склад зобов'язання (належні до здійснення дії), вимоги до порядку і строки (термін) їх виконання.

Істотними умовами договору є умови про предмет договору, умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів даного виду, а також усі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї із сторін має бути досягнуто згоди (ст. 638 ЦК України). При визначенні кола істотних умов необхідно враховувати, що вирішення цього питання залежить від специфіки кожного конкретного договірного зобов'язання. Тому для з'ясування кола істотних умов необхідно, насамперед, звернутися до спеціальних норм, що регулюють договори даного виду.

У будь-якому договорі істотною є умова про його предмет. Умови про предмет повинні визначати найменування (номенклатуру, асортимент) та кількість продукції, різновиди робіт, послуг, а також вимоги до їх якості. Вимоги щодо якості предмета договору визначаються відповідно до обов'язкових для сторін нормативних документів, а у разі їх відсутності – в договірному порядку з додержанням умов, що забезпечують захист інтересів кінцевих споживачів товарів і послуг.

В оплатних договорах істотною є умова про ціну. Ціна в договорі встановлюється за домовленістю сторін. У випадках, встановлених законом, застосовуються ціни (тарифи, ставки тощо), які встановлюються або регулюються уповноваженими органами державної влади або органами

місцевого самоврядування (ст. 632 ЦК України). Зміна ціни після укладення договору допускається лише у випадках і на умовах, встановлених договором або законом. Зміна ціни в договорі після його виконання не допускається (чч. 2, 3 ст. 632 ЦК України). Якщо ціна у договорі не встановлена і не може бути визначена виходячи з його умов, вона визначається виходячи із звичайних цін, що склалися на аналогічні товари, роботи або послуги **на момент укладення договору** (ч. 4 ст. 632 ЦК України).

У багатьох договорах істотною є умова про строк. **Строком договору** є час, протягом якого сторони можуть здійснити свої права і виконати свої обов'язки відповідно до договору. Договір набирає чинності з моменту його укладення, якщо інше не визначено законом або договором. Сторони можуть встановити, що умови договору застосовуються до відносин між ними, які виникли до його укладення. Закінчення строку договору не звільняє сторони від відповідальності за його порушення, яке мало місце під час дії договору (ст. 631 ЦК України).

Поряд з істотними умовами договорів **виділяють також звичайні та випадкові умови договору**. **Звичайні** – ті умови договору, які базуються на диспозитивних нормах закону або звичаях. Їх внесення до договору не є обов'язковим, а їх наявність чи відсутність не впливає на факт укладення договору, вони не потребують окремого погодження, але стають обов'язковими для сторін у зв'язку з самим фактом укладення договору. Наприклад, за відсутності у договорі умови про порядок розгляду спорів, останні розглядаються відповідно до загальних норм права. **Випадкові** – ті умови договору, які хоч і не мають значення для його укладення, але набувають юридичного значення у разі їх включення до змісту договору.

Отже, поняття «зміст договору» може використовуватись у вузькому та широкому значенні. ЦК України закріплює широке розуміння цього поняття. Слід чітко розмежувати істотні, звичайні та випадкові умови договору.

3. Укладення, зміна та розірвання договору

Загальний порядок укладення договорів визначений у ст.ст. 638–650¹ ЦК України.

Як вже зазначалось, договір є укладеним, якщо сторони у належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору. Договір є укладеним у місці проживання фізичної особи або за місцезнаходженням юридичної особи, яка зробила пропозицію укласти договір, якщо інше не встановлено договором.

Вимоги щодо форми договорів відповідають загальним правилам щодо вчинення правочинів. Договір може укладатись в **усній, письмовій формі або шляхом вчинення конклюдентних дій**. Договір може бути укладений у будь-якій формі, якщо вимоги щодо форми договору не встановлені законом. Якщо сторони домовилися укласти договір у певній формі, він вважається укладеним з моменту надання йому цієї форми, навіть якщо законом ця форма для даного виду договорів не вимагалася. Якщо сторони домовилися укласти договір за допомогою інформаційно-комунікаційних систем, він вважається укладеним у письмовій формі.

Договір вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо його зміст зафіксований в одному або кількох документах (у тому числі електронних), у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони, або надсилалися ними до інформаційно-комунікаційної системи, що використовується сторонами. У разі якщо зміст договору зафіксований у кількох документах, його зміст також може бути зафіксовано шляхом посилання в одному з цих документів на інші документи, якщо інше не передбачено законом (ст. 207 ЦК України).

Моментом укладення договору є момент одержання особою, яка направила пропозицію укласти договір, відповіді про прийняття цієї пропозиції. Якщо відповідно до акта цивільного законодавства для укладення договору необхідно також передання майна або вчинення іншої дії, договір є укладеним з моменту передання відповідного майна або вчинення певної дії. Договір, який підлягає нотаріальному посвідченню або державній реєстрації, є укладеним з моменту його нотаріального посвідчення або державної реєстрації.

Договір укладається шляхом пропозиції однієї сторони укласти договір (**оферти**) і прийняття пропозиції (**акцепту**) другою стороною.

Офертою є адресована одному або декільком конкретним особам пропозиція, яка достатньо визначена і виражає намір особи, що зробила пропозицію, вважати себе такою, що уклала договір з адресатом, який прийме дану пропозицію. Оферту може зробити кожна із сторін майбутнього договору.

Пропозиція укласти договір буде вважатися офертою, якщо вона:

- 1) адресується конкретній особі;
- 2) містить у собі, як мінімум, всі ті умови, які для даного договору вважаються істотними;
- 3) виражає намір особи, яка її зробила, вважати себе зобов'язаною в разі її прийняття.

Відповідно до вимог чинного законодавства України, існують **два види оферти:**

– оферта, що містить вказівку на строк для відповіді на неї (ст. 643 ЦК України);

– оферта, що не містить вказівки на строк для відповіді на неї (ст. 644 ЦК України).

Коли оферту зроблено із зазначенням строку для відповіді, договір вважається укладеним, якщо **особа, яка зробила пропозицію (оферент)**, одержала від іншої сторони відповідь про прийняття пропозиції протягом цього строку.

Якщо оферта містить вказівку на такий строк, оферент повинен чекати відповіді на свою оферту протягом всього строку. В іншому випадку він буде змушений відшкодувати збитки, що можуть виникнути у акцептанта, який своєчасно акцептував оферту і, отже, уклав договір, виконання якого може стати неможливим для оферента, у зв'язку з тим, що він уклав відповідний договір з іншою особою.

У разі відсутності в оферті вказівки на строк для відповіді, важливе значення набуває **спосіб, яким ведуться переговори про укладення договору.**

Розрізняють **усні і письмові переговори**. Коли оферта була зроблена усно, без зазначення строку для відповіді, договір вважається укладеним, якщо друга сторона негайно заявила оференту про прийняття цієї оферти. Якщо оферта була зроблена в письмовій формі, договір вважається укладеним, коли відповідь про прийняття оферти одержана протягом нормально необхідного для цього часу.

Якщо відповідь про прийняття пропозиції укласти договір одержано із запізненням, особа, яка зробила пропозицію, звільняється від відповідних зобов'язань.

Якщо відповідь про прийняття пропозиції укласти договір було відправлено своєчасно, але одержано із запізненням, особа, яка зробила пропозицію укласти договір, звільняється від відповідних зобов'язань, якщо вона негайно повідомила особу, якій було направлено пропозицію, про одержання відповіді із запізненням.

Відповідь, одержана із запізненням, є **новою пропозицією**.

Пропозиція укласти договір може бути відкликана до моменту або в момент її одержання адресатом. Пропозиція укласти договір, одержана адресатом, не може бути відкликана протягом строку для відповіді, якщо інше не вказане у пропозиції або не впливає з її суті чи обставин, за яких вона була зроблена.

Відмінність реклами, інших пропозицій від оферти: реклама не містить істотних умов договору і тому є не офертою, а є запрошенням робити пропозиції укласти договір, якщо інше не вказано в рекламі або інших пропозиціях.

Акцептом є відповідь особи, якій адресована оферта, про її прийняття. Цивільне законодавство визнає в якості акцепту оферти тільки таку відповідь, в якій акцептант виражає **повну та безумовну згоду з офертою**. **Мовчання** сторони **не визнається акцептом**, якщо інше не впливає із змісту закону або договору.

У деяких випадках формою акцепту є здійснення відповідних **конклюдентних дій**. Якщо особа, яка одержала пропозицію укласти договір, у межах строку для відповіді вчинила дію відповідно до вказаних у пропозиції умов договору (відвантажила товари, надала послуги, виконала роботи, сплатила відповідну суму грошей тощо), яка засвідчує її бажання укласти договір, ця дія є прийняттям пропозиції, якщо інше не вказане в пропозиції укласти договір або не встановлено законом (ст. 642 ЦК України). Вчинення таких конклюдентних дій є одночасно і прийняттям пропозиції про укладення договору, і його виконанням. Особа, яка прийняла пропозицію, може відкликати свою відповідь про її прийняття, повідомивши про це оферента до моменту або в момент одержання ним відповіді про прийняття пропозиції.

Інші наслідки тягне згода **укласти договір на інших умовах**, повідомлення додаткових умов. Така відповідь **не визнається акцептом**, вона **розглядається як зустрічна (нова) оферта**.

Особливості укладення окремих договорів.

I. Особливості укладання публічного договору (ст. 633 ЦК України):

1) підприємець не має права надавати переваги одному споживачеві перед іншим щодо укладення такого договору, якщо інше не встановлено законом;

2) підприємець не має права відмовитися від укладення публічного договору за наявності у нього можливостей надання споживачеві відповідних товарів (робіт, послуг). У разі необґрунтованої відмови підприємця від укладення публічного договору він має відшкодувати збитки, завдані споживачеві такою відмовою;

3) актами цивільного законодавства можуть бути встановлені правила, обов'язкові для сторін при укладенні і виконанні публічного договору;

4) умови публічного договору, які суперечать ст. 633 ЦК України та правилам, обов'язковим для сторін при укладенні і виконанні публічного договору, є нікчемними.

II. Особливості укладення попереднього договору (ст. 635 ЦК України):

1) законом може бути встановлено обмеження щодо строку (терміну), в який має бути укладений основний договір на підставі попереднього договору;

2) попередній договір укладається у формі, встановленій для основного договору, а якщо форма основного договору не встановлена, – у письмовій формі;

3) сторона, яка необґрунтовано ухиляється від укладення договору, передбаченого попереднім договором, повинна відшкодувати другій стороні збитки, завдані простроченням, якщо інше не встановлено попереднім договором або актами цивільного законодавства;

4) зобов'язання, встановлене попереднім договором, припиняється, якщо основний договір не укладений протягом строку (у термін), встановленого попереднім договором, або якщо жодна із сторін не направить другій стороні пропозицію про його укладення.

Отже, питання укладання договору пов'язане з такими етапами, як оферта та акцепт. Момент укладання також залежить від форми, в якій здійснювалась оферта (усна чи письмова), а також від того, чи було вказано в письмовій оферті строк для надання відповіді на неї. В ЦК України закріплені положення про особливості укладення публічних та попередніх договорів, які необхідно враховувати.

4. Підстави та наслідки зміни або розірвання договору

Принцип свободи договору дозволяє сторонам змінити або розірвати договір. До розірвання договору застосовуються цивільно-правові норми про припинення зобов'язань. Згідно зі ст. 651 ЦК України зміна або розірвання договору допускається лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом. Договір може бути змінено або розірвано за рішенням суду на вимогу однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом. **Істотним** є таке порушення стороною договору, коли внаслідок завданої цим шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору.

У разі **односторонньої відмови від договору** у повному обсязі або частково, якщо право на таку відмову встановлено договором або законом, договір є відповідно розірваним або зміненим.

У разі **істотної зміни обставин, якими сторони керувалися при укладенні договору**, договір може бути змінений або розірваний за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті зобов'язання (ст. 652 ЦК України). **Зміна обставин є істотною**, якщо вони змінилися настільки, що, якби сторони могли це передбачити, вони не уклали б договір або уклали б його на інших умовах.

Домовленість про зміну або розірвання договору оформлюється у тій самій формі, що й договір, який змінюється або розривається, якщо інше не встановлено договором або законом чи не впливає із звичаїв ділового обороту.

Якщо сторони не досягли згоди щодо приведення договору у відповідність з обставинами, які істотно змінились, або щодо його розірвання, договір може бути розірваний або змінений за рішенням суду на вимогу заінтересованої сторони **за наявності одночасно таких умов:**

- в момент укладення договору сторони виходили з того, що така зміна обставин не настане;
- зміна обставин зумовлена причинами, які заінтересована сторона не могла усунути після їх виникнення при всій турботливості та обачності, які від неї вимагалися;
- виконання договору порушило б співвідношення майнових інтересів сторін і позбавило б заінтересовану сторону того, на що вона розраховувала при укладенні договору;
- із суті договору або звичаїв ділового обороту не впливає, що ризик зміни обставин несе заінтересована сторона.

У разі розірвання договору внаслідок істотної зміни обставин суд на вимогу будь-якої із сторін визначає наслідки розірвання договору виходячи з необхідності справедливого розподілу між сторонами витрат, понесених ними у зв'язку з виконанням цього договору.

У випадках зміни умов договору зобов'язання сторін змінюються відповідно до змінених умов щодо предмета, місця, строків виконання тощо. При розірванні договору зобов'язання сторін припиняються.

У випадках зміни або розірвання договору договірні зобов'язання вважаються такими, що змінилися або припинилися з моменту досягнення домовленості про зміну або розірвання договору, якщо інше не встановлено договором чи не обумовлено характером змін в договорі, при зміні або розірванні договору в судовому порядку – з моменту набрання законної сили рішенням суду.

Сторони не мають права вимагати повернення того, що ними було виконано за зобов'язанням до моменту його зміни або розірвання договору, якщо інше не встановлено законом або договором.

Якщо підставою для зміни або розірвання договору було істотне порушення умов договору однією із сторін, інша сторона має право вимагати відшкодування збитків, заподіяних зміною або розірванням договору (ст. 653 ЦК України).

Спеціальним випадком зміни договору є **заміна сторін у зобов'язанні**, тобто **заміна кредитора (цесія – уступка вимоги)** чи **боржника (переведення боргу)**.

Отже, поняття «припинення договору» є ширшим, аніж поняття «розірвання договору» та «одностороння відмова від договору». Найчастіше розірвання договору пов'язане з певними порушеннями його умов. ЦК України окремо врегульовує ситуації, пов'язані з істотним порушенням стороною договору його умов.

Питання для перевірки знань

1. Дайте визначення поняття «договір».
2. Назвіть класифікації цивільно-правових договорів та охарактеризуйте окремі їх види.
3. Охарактеризуйте поняття «зміст договору».
4. Охарактеризуйте правила укладення та зміни цивільно-правових договорів.
5. Розкрийте порядок розірвання договору.
6. Розкрийте основні положення ЦК України щодо місця укладення договору.
7. Які положення закріплює ЦК України щодо форми договору?
8. Як визначається момент, з якого договір вважається укладеним?
9. Назвіть та охарактеризуйте підстави зміни та розірвання договору.
10. Які наслідки зміни та розірвання договору закріплює ЦК України?